

SADİ'NİN BOSTAN'I VE EZOP MASALLARI'NDA ORTAK TEMALAR

Doç. Dr. İ. Çetin DERDİYOK

Çukurova Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

ÖZET

Bu makalede doğuya ait bir eser olan Sadi'nin Bostan'ıyla batı'ya ait bir eser olan Ezop Masalları, özellikle temaları bakımından karşılaştırılmış ve her iki eserdeki ortak değerlerin belirlenmesine çalışılmıştır. Her iki eserin taranması ve belirlenen temaların incelenmesi sonucunda, farklı yaşam biçimlerine sahip olmalarına rağmen doğu ve batı toplumlarının benzer duygu ve düşünceleri paylaştıkları görülmüştür. Bilhassa **adalet, cömertlik, sevgi, alçakgönüllülük, kanaat, kendini bilme, terbiye** gibi değerler her iki toplumca önemsenmiştir. Kanımızca farklı yapılara sahip doğu ve batı toplumlarının benzer kültürel değerleri benimsemelerinin başlıca nedeni, toplumsal yaşamın kendisi olmakla birlikte tarihin eski dönemlerine kadar uzanan toplumlar arası ilişkiler ve edebî eserlerdir.

Anahtar Kelimeler: Sadi, Bostan, Ezop, masal, ortak temalar, doğu edebiyatı, batı edebiyatı.

ABSTRACT

In this paper Sadi's Bostan a famous work in Eastern Literature and the Tales of Aisopos in Western Literature have been compared from their literary viewpoint and other characteristics. Studying on both works it has been found that despite their different cultural aspects, the East and the West have some similarities in social and moral values, namely justice, generosity, modesty, love and etc. In this case, these similarities of above mentioned works must be related to the social relationships between two cultures coming from early days of history.

Key Words: Sadi, Bostan, Aisopos, tales, similar themes, Eastern Literature, Western Literature.

GİRİŞ

Doğu ve batı toplumları arasında gerek yaşam biçimi gerekse dünyayı algılayış bakımından büyük farklar olduğu bilinir. Buna rağmen daha yakından bakıldığında gerek doğu toplumlarının gerekse batı toplumlarının benzer değerleri benimsedikleri ve yücelttikleri görülmektedir.

Toplumların yaşama biçimlerinde gizli olan kültürel değerleri, yaşamın her alanını içine alan edebî eserlerde görmek mümkündür. Bu nedenle burada klâsik edebî eserlerden doğuya ait Sadi'nin Bostan adlı eseriyle batıya ait Ezop Masalları'nı bilhassa temaları bakımından karşılaştırarak benzer değerleri belirlemeğe çalışacağız.

Daha çok hayvanların başından geçen olayları anlatan, insanlara ders vermek amacı güden masallarıyla tanınan Ezop, M.Ö. VI. yüzyılda Firigya'da doğmuştur. Fakat onun Trakya'da, Samos'ta, Sardeis'te, Mısır'da doğduğunu söyleyenler de vardır (Ataç. 2002: 1). Hatta Bandırmalı olduğu da yazılmıştır.¹ (Kutbek, 2002).

Ezop Masalları, önceleri manzum olarak anlatılmış daha sonraları yazıya geçirilmiş didaktik ürünlerdir. Bu masallar, insanlara toplumsal düzen içerisinde mutlu yaşama yollarını göstermeye çalışır, ahlâkî değerleri benimsetme amacını güder.

Kaynaklarda fabl türünün kurucusu olarak anılan Ezop, bir halk ozanı görevi de görerek toplumun belleğinde birikmiş olan anlatılarla birlikte kendi deneyimlerini ve gözlemlerini de dile getirmiştir. Hatta bu anlatılara benzeyen birçok masal, daha sonraki devirlerde gerek yazarlar gerekse anlatıcılar tarafından Ezop'un masallarına dahil edilmiştir (Çelgin, 1990: 57, 58).

Ezop masalları ilk kez M.Ö. 300 yılında Demetrios Phalereus tarafından, ikinci kez M. S. 100 yılında Babrios² adlı bir şâir tarafından 10 kitap halinde yeniden derlenip yazılmıştır. Ayrıca Latin edebiyatında Augustus ve Quintilianus, onun masallarını çok beğenirler. Bu masalların mutlaka Latin diline aktarılması gerektiğini bildirirler. Phaedrus, masalları ilk kez Latinceye aktarır. Bundan sonra Avianus da masalları yazmayı dener. XIV. yüzyılda Planudes adlı bir rahip masalları düz yazı şeklinde yazar (Uzel. 2000: 6).

XVII. yüzyılda ise fabl ustası sayılan La Fontaine, büyük oranda bu masallardan yararlanarak La Fontaine Masalları diye anılan eserini ortaya koyar (Kurtulmuş, 2000).

Sadi, 1213'te İran'ın Şiraz şehrinde doğmuş, ilk öğrenimini Şiraz'da tamamladıktan sonra Moğol istilası nedeniyle 1225 yıllarında Bağdat'a gitmiştir. Nizamiye Medresesi'nde³ eğitimine devam ettikten sonra Suriye, Anadolu, Mısır,

---

¹ “Bir Phryg ailesinden olan Aisopos, İ.Ö. 620 yılında Phryglerin yoğun olduğu Panormos'ta (Bandırma) doğdu. Yaşamını köle olarak sürdürdü. Mitolojiye göre Aisopos, bir gün Av Tanrıçası Artemis'in adamlarına su vermiş. Bu yardımından dolayı Tanrıça Artemis tarafından ödüllendirilmiş. Konuşma özürsüz olan Aisopos'un dili çözülmüş ve rahatlıkla konuşmaya başlamış. Küçüklüğünden beri bilgeliği ve zekasıyla dikkatleri çeken Aisopos'u daha sonra Kyzikoslu sahibi onu bir esir tüccarına sattı. Aisopos da Samoslu (Sisam Adası) filozof İadmon'un kölesi oldu.” Bkz. (Kutbek, 2002)

² “Yaşamı ve memleket hakkında hemen hemen hiçbir şey bilinmemekle birlikte Küçük Asia'da yaşadığı sanılmaktadır. Mythiamboi Aisopeioi (Aisopos'un Fablleri) isimli eserinde çoğu Aisopos kaynaklı fablleri kholiambik vezinle bir araya toplamıştır. Ancak bazı ilaveler de yapmıştır. Eserin orijinalinin 10 kitap olduğu sanılmaktadır. Fakat 1840 yılında Athos dağında bir manastırda ele geçen manuskri, yalnızca 2 kitaptan ibarettir, üstelik 2. kitap tamam değildir.” Bkz. (Çelgin, 1990: 57, 58)

³ Büyük Selçuklu Veziri Nizamülmülk'ün gayreti ve Sultan Alp Arslan'ın emriyle 1067'de Bağdat'ta kurulan medrese. Nizamiye, zamanının en iyi yüksek öğretim kurumuydu. Düzenli ve programlı bir öğretimi, zengin bir kütüphanesi vardı. Bugünkü vakıf üniversiteleri gibi yönetiliyor; masrafları sultan tarafından vakfedilen çarşı ve çiftliklerin gelirlerinden karşılanıyordu. Nizamiye'de hukuk, felsefe, astronomi, matematik gibi bilimler okutuluyordu.

Marakeş, Azerbaycan, Belh gibi yerleri gezmiş, ünlü mutasavvıf Şihabüddin Suhreverdî ile tanışmış, 1256'da Şîrâz'a dönmüştür.

Ünlü eseri Bostan'ı, dostluğunu kazandığı Salgurlu hükümdarı Ebubekir b. Sa'd b. Zengi'nin adına, yine ünlü Gülistan adlı eserini de veliaht Sa'd II adına yazmıştır. Daha sonra hacca gitmiş, dönüşünde Tebriz'e uğramış, Cüveynî aracılığı ile Moğol hükümdarı Abaka Han ile görüşmüştür. En sonunda ne Şîrâz'a dönmüş ve 1292'de Şîrâz'da vefat etmiştir. (Yazıcı, 1988: 36-41; 1990: 398, 399).

Doğu edebiyatına büyük etkisi olan Sadi'nin eserleri ölümünden sonra toplanmış, Ahmed b. Ebubekir tarafından Külliyyat olarak basılmıştır. 16 kitap 6 risâleden meydana gelen Külliyyat **Bisütun** diye tanınır (Yazıcı, 1988: 36-41; 1990: 398, 399).

Haklarında kısaca bilgi vermeye çalıştığımız Sadi ve Ezop'un yukarıda adı geçen eserlerinde temaları bakımından yaptığımız tasnif sonucu, bilhassa **adalet, dostluk, doğruluk, bağışlamak, cömertlik, alçakgönüllülük, kanaat, sadakat, kendini bilme** gibi değerler tespit edilmiştir. Her iki toplumun kültüründe bu değerlerin yüceltildiği, **zalimlik, düşmanlık, hainlik, kendini beğenmişlik, cimrilik, aç gözlülük, başkasına özenme, cahillik, kadir bilmezlik, yalancılık, bencillik** gibi tutum ve davranışların ise yerildiği görülmüştür.

Ayrıca gerek coğrafi gerekse kültürel bakımdan birbirlerine uzak gibi görünen farklı kültürlerdeki bu benzerliklerin nedenleri ayrı bir inceleme konusu olabilir. Kanımızca bu sorunun cevabını toplumsal yaşam ortamı ve süreciyle birlikte, tarihte, bilhassa Helen İmparatorluğunu da içine alan düşünce ve uygarlık tarihinde bulmak mümkündür. Doğu ve batının bir bakıma birleşip kaynaştığı bu devirde bilgi alışverişi doğaldır. Nitekim doğu mutasavvıf ve düşünürlerinin eserlerinde M.Ö VI. yüzyıl ve daha önceki dönemlerin ahlâk anlayışının yansıdığı görülmektedir (Tekeli, Kâhya, Dosay, Demir, Topdemir, Unat, Aydın, 2001: 62).

Sadi ve Ezop'un anlatılarını karşılaştırdığımız bu incelemede Phaedrus'un derleyip hazırlamış olduğu, Türkân Uzel tarafından Türkçeye çevrilen Öteki Yayınevi tarafından yayınlanan Ezop Masalları ile Hikmet İlaydın tarafından Türkçeye çevrilen Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından yayınlanan Bostan'dan yararlandık.

Phaedrus'un derlediği Ezop Masalları, 5 kitap ve Yeni Masallar bölümü olmak üzere toplam 6 kitaptan meydana gelmiştir. 1. Kitap 31, 2. Kitap 8, 3. Kitap 19, 4. Kitap 26, 5. Kitap 10 masal ve 6. bölüm diyebileceğimiz Yeni Masallar 30 masal içermektedir. Bu duruma göre Phaedrus'un derlediği Ezop Masalları'nda toplam 124 masal bulunmaktadır.

Sadi, Bostan'ı Gülistan'dan bir yıl önce milâdî 1257 yılında yazmıştır. 4000 beyitten çok tutan eser, *Fe û lün Fe û lün Fe û lün Fe û l* kalıbıyla ve mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. 1. Adalet, 2. Cömertlik, 3. Aşk, 4. Alçakgönüllülük, 5. Kadere boyun eğme, 6. Kanaat, 7. Terbiye, 8. Şükür, 9. Tövbe, 10. Münâcât olmak üzere

---

“Nizamülmülk zamanında Bağdad'dan sonra İsfahan, Rey, Nişâpûr, Merv, Belh, Herat, Basra, Musul, Amul... gibi büyük merkezlerde kurulan ilk medreseler de Nizâmiyye adını almış ve sonradan diğer isimlerle başka medreseler vücut bulmuştur” (Turan, 1993: 332).

toplam 10 bölümden meydana gelmiştir. Sadi, eserinde Ezop Masalları'nda olduğu gibi daha çok kendi deneyim ve gözlemlerini anlatıyor gibidir. Yine Ezop'ta olduğu gibi ders verici hayvan hikâyelerinden yararlandığı da dikkati çekmektedir.

Aradaki benzerlikleri ve ayrımları belirlemek amacıyla Ezop Masalları'nı ve Bostan'ı temaları bakımından incelediğimizde karşımıza iyi ve kötü davranışlar olmak üzere iki grup çıktı: İster iyi ister kötü temaları işleyen hikâyeler olsun her iki gruptaki anlatıların tek amacı iyiliğin yüceltilmesi, kötülüğün ise yerilmesi idi. Bu durum, aslında doğu ve batı toplumlarının aynı değerleri benimsediğini de göstermektedir.

BOSTAN VE EZOP MASALLARI'NIN KARŞILAŞTIRILMASI

Şimdi her iki eseri ayrı ayrı tarayarak elde ettiğimiz benzer konu ve temaya sahip anlatıları burada karşılaştıracamız. Bunu yaparken önce tarih bakımından daha eski olan Ezop Masalları'ndaki anlatıları daha sonra Bostan'dakileri özetleyeceğiz. Daha sonra da temalardaki benzerliklere ve farklara dikkati çekerek anlatıların vermek istediği asıl duygu ve düşünceyi belirlemeye çalışacağız.

1. İyilik.

Ezop Masalları'nda çukura düşen bir parsa insanların bir kısmı taş atar, bir kısmı da ekmek. Ertesi gün pars tuzaktan kurtulunca, ekmek atanlara dokunmaz, taş atanları ise cezalandırır (Uzel, 2000: 63).

Bostan'da ise bir adam, arkasından bir koyunun koştığı çobanı görünce çobana, koyunun tasma ve zincir sayesinde koştığını söyler. Bunun üzerine genç çoban, koyunun zincirini ve halkasını çözer. Serbest kalan hayvan yine kendisini besleyen bakıcısının arkasından koşmaya devam eder (İlaydın, 1985: 117).

Edebî eserlerin bir kısmında bilhassa masal ve efsanelerde alegoriden yararlanarak bir duygu ve düşüncenin daha etkili anlatılması yoluna gidilir. Gerek Sadi'nin gerekse Ezop'un masallarında alegori karşımıza sık sık çıkar. Burada yer alan ilk örneğimizde sadakat konusu anlatılırken alegoriden yararlanılmıştır. Yukarıda özetlemeye çalıştığımız anlatılarda alegori yoluyla hayvanların bile iyilik gördükleri kimselere kötülük etmedikleri, tersine yararlı olmaya çalıştıkları düşüncesi verilmiştir.

2. Sadakat.

Ezop Masalları'nda bir hırsız bir köpeği elde etmek için köpeğin önüne ekmek atar. Köpek de hırsızın niyetini anlayarak “*Sus payı mı bu yoksa?*” diyerek cevap verir ve hırsıza bu davranışının kendisini daha dikkatli olmaya zorladığını belirtir (Uzel, 2000: 42).

Bostan'da sadakate örnek olarak mücevher sandığı taşıyan bir devenin yolda yıkılması, bunun padişahın çevresinde bulunan hizmetkarlarına yağma emri vermesi, fakat kölelerinden birinin gitmemesi anlatılır.

Padişahın emri üzerine bütün köleler bir devenin yıkılması sonucu parçalanmış sandığı yağmaya giderler, fakat Ayaz⁴ adlı köle bir köle padişahın emrine rağmen yağmaya gitmez. Daha sonra padişah Ayaz'a, yağmadan ne getirdiğini sorunca, Ayaz da

---

⁴ Gazneli Mahmut'un kölesi ve mahbubu olan kimsenin adı.

hiçbir şey getirmediyini, çünkü padişahın hizmetini bırakmadığını, padişahının arkasından gittiğini belirtir (İlaydın, 1985: 1160, 161).

Bu örneklerden alegorik bir masal olan biricisinde köpeğin, ikincisinde kölenin sahiplerine olan bağlılığı anlatılmaktadır. Örnek olarak seçtiğimiz bu anlatıların ortak teması, yaşama nedeni olan yere ve kimselere karşı duyulan bağlılıktır.

3. Kötülüğe iyilikle karşılık vermek.

Ezop Masalları'nda Ezop, bazen kendi başından geçen olayları da anlatır.

Ezop bir gün yolda giderken kendisine taş atan terbiyesiz, serseri bir adamı para vererek ödüllendirir; daha sonra başkasına da aynı hareketi yapan adam bu kez hapse düşer (Uzel, 2000: 65).

Bostan'da da adamın biri işi gücü ibadet etmek olan bir kölenin yanından geçerken onu Yahudi sanır ve ensesine bir yumruk atar. Derviş de bunun üzerine gömleğini çıkarıp adama hediye eder. Adam bu durumdan utanır ve dervişten kendisini bağışlamasını ister (İlaydın, 1985: 296).

Burada Hz. İsa'nın "*Bir yanağına vururlarsa, öbür yanağını da çevir*" anlayışı vardır. Görüldüğü gibi bu anlayış, Hz. İsa'nın doğumundan altı yüzyıl önce yaşamış Ezop'un masallarında da tespit edilmiştir. Bu bilgece davranış, toplumların uygarlık tarihi adını verdiğimiz süreç içerisinde ürettikleri toplumsal kültürün bir ürünüdür.

4. Kendini beğenmişlik, kibir.

Ezop dördüncü kitabında yer alan yedinci bölümde ise "*Ne zevkli adam!*" desinler diye edebiyattan anlayan, her şeye burun kıvrıran, kendini beğenmiş kimselere sesleniyor ve onların neredeyse tanrıları bile beğenmemelerini eleştiriyor (Uzel, 2000: 90-92).

Ezop, bir gün şiirlerini değerlendirmek üzere kendisine getiren bir adamı "*Aferin çok beğendim kendini övmeni*" diyerek alaycı ve iğneleyici bir şekilde yerer (Uzel, 2000: 126).

Ezop, incelediğimiz kitabın Yeni Masallar bölümünde de kendisinden daha güçsüz rakibini yenmekle övünen bir pehlivanı kınar (Uzel, 2000: 128).

Kendini beğenmişliğe örnek olarak Bostan'dan seçtiğimiz yoksul, medreseyi yeni bitirmiş bir fakih⁵ ile kendini çok beğenmiş, gururlu bir kadı⁶ efendinin hikâyesi anlatılır.

Bir gün kadı efendi, âlimlerle toplantı yaptığı divanda, üstü başı eski, yoksul bir fakihin âlimler arasında oturduğunu görür. Kadı, bunun üzerine yoksul fakihî azarlar, haddini bilmesini ve arka sıralarda bir yerde oturmasını söyler.

Âlimlerin toplantısının başlamasından kısa bir süre sonra güç bir karar aşamasında sorun çıkar. Toplantı karışır. Âlimlerin tartışması şiddetlenir ve düzey oldukça düşer. Bu sırada arkada oturan yoksul fakih, yerinden kalkar, sorunların bağırarak değil, bilgi ve delillerle çözülebileceğini belirtir. Arkasından da tartışılan

⁵ Fıkıh ilmini bilen. İslâm hukukçusu. Zeki, anlayışlı kimse.

⁶ Kaza eden. Hâkim. Şariat hükümlerine göre suçluyu ve suçsuzu ayırarak yargılayan, hâkim.

konuya bir çözüm getirir. Bu durumda toplantının başında yoksul fakihe gösterdiği davranışından dolayı kendini beğenmiş kadı efendi utanır (İlaydın, 1985: 181-184).

Görüldüğü gibi gerek Bostan'da gerekse Ezop Masalları'nda insanları küçük görme, kibir ve kendini beğenme gibi davranışlar eleştirilmekte, toplumsal konumu ne olursa olsun insana değer vermek, saygı göstermek gerektiği düşüncesi verilmektedir.

5. Kibir gerçeği görmeyi engeller.

Bu duruma örnek olarak Ezop Masalları'nda bir horozu taht üzerinde taşıyan yaban kedileri anlatılır.

Yaban kedileri, bir horozu taht üzerinde büyük bir iştahla taşımaktadırlar, fakat gururla taht üzerinde seyahat eden horoz bu gerçeği göremez. Yaban kedileri karınları acıkınca horozu parçalayıp bir güzel yerler (Uzel, 2000: 133).

Bostan'da da bu konuda Erdebilli okçu anlatılır.

Erdebil⁷ şehrinde ok atmada usta, düşmanlarını bir vuruşta parçalayan demir pençeli bir yiğit varmış. Bir gün şehre onunla karşılaşmak isteyen, üzerinde bir çoban kepenegi⁸ bulunan yoksul görünüşlü bir genç gelir. Bu genç de savaşçı bir yiğitmiş. Yiğitlikte Behrâm-ı Gûr'a⁹ benzemiş. Omzunda onun gibi kement taşımış.

Erdebilli okçu, eski püskü elbiseler içerisindeki adamı görünce ona ardı ardına elliye yakın ok atar. Fakat okların biri bile kepenekli yiğite değmez. Kepenekli yiğit, tıpkı Rüstem¹⁰ gibi Erdebilli okçuyu kemendiyle yakalayarak ordugâha götürür. Çadırda kanlı hırsızlara yapıldığı gibi ellerini omuzlarına bağlar.

Erdebilli okçu gece utancından uyuyamaz. Sabahleyin çadırdaki hizmetçilerden biri "*Sen ki mızrakla, okla demiri delerdin, nasıl oldu da bu kepenekliye esir oldun?*" diye sorar. Erdebilli de içi kan ağlayarak "*Bilmiyor musun ecelin geldiği gün kimse yaşamaz. Ben ki vuruşup dövüşmekte Rüstem'e dahi yol gösterecek bir kimseydim. Bir zamanlar bahımın pazısı kuvvetliken kalın bel demirleri bana keçe gibi geliyordu. Fakat şimdi pençemde o talih olmadığından okumun önünde keçe bile bel demirinden aşağı kalmıyor*" diye cevap verir (İlaydın, 1985: 221, 222).

Her iki eserden aldığımız bu örneklerde kahramanların gururları nedeniyle gerçeği görememeleri, sonuçta yok oluşları anlatılmaktadır. Hatta Bostan'da Sadi, şöyle öğüt de verir: *Yüksek bir makamda mısın? Aklın başında oldukça bir düşküne gülme. Nice ayakta duranlar ayaktan oldular da onların yerlerini düşkünler aldılar* (İlaydın, 1985: 177). Bostan'daki hikâyede kaderci bir anlayış da dikkati çekmektedir.

---

⁷ İran'da Tebriz'in doğusunda Hazar Denizi'ne yakın bugün de Türklerin yoğun olarak yaşadıkları şehir.

⁸ Çobanların giydiği kolsuz ve dikişsiz, keçeden dövülerek yapılan giyecek.

⁹ Yaban eşiği avlamakla ünlü, yiğit İran padişahı.

¹⁰ Doğu edebiyatında güç ve cesaretin timsali olarak bilinen ve Zaloğlu Rüstem veya "Rüstem-i Sistani" nâmiyle tanınan İran mitolojisine ait bir kahramandır. Yiğitliği ve savaşçılığıyla efsaneleşmiştir.

6. Tatlı dil ve güler yüz.

Ezop Masalları'nda azgın bir boğayla aynı çifti süren yaşlı öküzün çiftten ayrılmak istemesi üzerine köylünün onu tatlı sözle ikna etmesi anlatılır (Uzel, 2000: 127).

Bostan'da ise bal satan, güler yüzlü bir delikanlının hikâyesi vardır.

Bu bal satan, hem güzel hem de güler yüzlü delikanlının sinekten daha çok müşterisi varmış; delikanlı zehir bile satsa herkes bunu alıp bal diye içermiş.

Bir gün kaba saba bir adam, bu delikanlının satışını görür ve kazancını kıskanır. Ertesi gün kendisi de ekşi suratıyla bağıra çağıra gezinerek bal satmaya çalışır, fakat sonuçta bir şey satamaz. O gün para kazanamayan adam, asık yüzle evine dönünce karısı "*Suratı ekşi olanın balı da acı olur*" diyerek şaka yapar.

Sadi de "*Çirkin tabiat, adamı cehenneme götürür. Çünkü iyi huy cennetten gelmiştir. Tek ırmak kenarından sıcak su iç de ekşi suratlının soğuk gül şerbetini içme. Yüzü sofraya gibi karmakarışık olan bir adamın ekmeğini tatmak haramdır*" diye nasihat eder (İlaydın, 1985: 189).

Her iki eserde de Türkçemizdeki "*Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır*" sözünü doğrular bir biçimde tatlı sözün önemi ve değeri anlatılıyor.

7. Boş söz ve gurur.

Ezop Masalları'nda bir sinek, katırın çekmekte olduğu bir arabanın okuna konar ve kendi haline bakmadan katırı hızlı gitmesi konusunda uyarır (Uzel, 2000: 66).

Diğer bir masalda yine bir sinek üstünlük konusunda karınca ile tartışır. Örneğin tanrılar için kesilen kurbanın tadına tanrılardan önce baktığını, kralların başına konduğunu, kadınların dudaklarına konup öptüğünü anlatarak övünür. Karınca da tanrı yemeğinin insana onur verdiğini doğrular. "*Fakat davetsiz olana değil*" diyerek de onun hemen kovulduğunu, istenmediğini hatırlatır (Uzel, 2000: 103-106).

Bostan'da Akbaba ile Çaylak hikâyesi bu konuya uygun düşmektedir.

Bir akbaba, çaylağa uzağı kendisinden daha iyi kimsenin göremeyeceğini söyler. Bunun üzerine çaylak "*Bunu söylemek yetmez. Gel bakalım. ovanın etrafında ne görüyorsun?*" diye sorar. Akbaba da bir günlük yol tutan bir yükseklikten aşağılara bakar ve "*Eğer inanırsan, ovada bir buğday tanesi görüyorum*" diye cevap verir. Çaylak hayret eder; sabredemez ve aşağı doğru süzülürler. Fakat taneyi görebilme üstünlüğünün verdiği gururla akbaba, o tanenin yanına gelince ayağını bir tuzağın ipi sıkarak; akbaba tuzağa düşmüştür (İlaydın, 1985: 226, 227).

İnceleme konumuz olan iki eserden alınan alegorik nitelikteki bu anlatılarda boş sözlerle ve gereksiz gururla yararlı bir iş yapılamayacağı anlatılıyor; insanın ancak hakıyla çalışıp didinerek hayatını sürdürebileceği düşüncesi veriliyor. Ayrıca Sadi'nin hikâyesindeki kaderci anlayış da dikkati çekmektedir.

8. Aldatma.

Ezop Masalları'nda aldatma konusunda Karga ile Tilki hikâyesi en dikkat çekici olanıdır.

Karga bir gün bir peynir parçası çalar ve bir dala konar. Oradan geçmekte olan tilki bunu görür ve dalın altına gelerek, onun ne kadar güzel bir sesi olduğunu söyler.

Sonunda tilki, güzel sözlerle kargayı şarkı söylemesi için kandırır. Karga, şarkı söylemek için ağzını açınca peynir düşer ve tilki peyniri alıp kaçar (Uzel, 2000: 35, 36).

Bostan'da ise Sadi, kendi başından geçen bir olayı anlatır.

Sadi çocukken rahmetli babası ona bir yazı tahtası, bir defter, bir de altın yüzük alır. Fakat ansızın çıkan bir müşteri, bir hurmayla çocuğu kandırarak elindeki yüzüğü alır ve kaybolur (İlaydın, 1985: 321, 322).

Her iki eserde de bir kandırmanın söz konusu olduğunu görüyoruz. Bu kandırma birinci hikâyede güzel sözlerle, ikincisinde ise bir çocuk için birçok şeyden daha değerli olan hurma ile gerçekleşmiştir. Burada "*Hayatta daima insanı kendi çıkarları için kandırabilecek, zekasını kötüye kullanabilecek kimselerin bulunduğu*" düşüncesi verilmek istenmiş, okuyucu veya dinleyici bu konuda uyarılmıştır.

9. Hainlik.

Ezop Masalları'nda bir adam, soğuktan donmuş bir yılanı ısıtıp canlandırır. Fakat yılan kendine gelip canlanınca ilk işi kendisini ölmekten kurtaran adamı sokup öldürmek olur (Uzel, 2000: 99).

Bostan'da da buna benzer bir hikâye olarak kurt yavrusu besleyen adamdan söz edilir. Bir adam kurt yavrusunu besler, büyütür. Sonunda iri bir kurt haline gelen hayvan kendisini büyüten sahibini parçalar (İlaydın, 1985: 323).

Ayrıca bu kısmın sonunda Sadi "*Seni parçalayacak düşmanını böyle naz u nimetle besleme*" diye öğüt verir (İlaydın, 1985: 323).

Her iki hikâyede iyilik gördüğü yere kötülükle cevap veren hayvanlar anlatılmaktadır. "*Besle kargayı oysun gözünü*" atasözümüze uygun düşen bu anlatıların vermek istediği asıl düşünce, "*İnsanı yok etme ihtimali bulunan düşmanı besleyip büyütmemek, mümkünse yok etmek*"tir.

10. Cimrilik.

Ezop Masalları'nda tilki, kendine ev yapmak için toprağı kazarken hazineyi bekleyen bir yılanla karşılaşır. Yılan, hazineyi ne kendisi kullanmakta ne de başkasına kullandırmaktadır (Uzel, 2000: 99, 100).

Bu konuda Bostan'da parasını harcamaya kıyamayan bir adamın hikâyesi anlatılır.

Cimri bir adam parasını yemiyor; kimseye de yedirmiyordu. Altın ve gümüşün tutsağı olmuştu. Bir gün oğlu, cimri babasının parayı nereye gömdüğünü gördü ve altınları hemen topraktan çıkardı. Paranın bulunduğu yere de bir taş bıraktı. Sonra paraları har vurup harman savurdu.

Her şeyi rehine konan adam üzüntüden ölüm derecesine gelmişken oğlu, çenک ve ney getirterek sabaha kadar eğlendi; sabah olunca da üzüntüden gece boyunca uyuyamayan babasına "*Babacığım, para ancak yemek içindir; saklamak içinse yerinde ha altın olmuş ha taş bulunmuş, hepsi bir*" diye cevap verdi (İlaydın, 1985: 133-135).

Ezop Masalları'nda yine alegorik bir anlatım tarzı görülmektedir. Burada bir bakıma parasını harcamayan ve harcatmayan insanlar, hazineyi bekleyen yılan gibi düşünülmüştür.

Bostan'da ise alegoriye başvurulmamış, olay doğrudan anlatılmıştır. Burada parasını harcamayan ve harcatmayan cimri bir babanın oğlu, fırsat bulunca bütün parayı harcar. Gerçi Bostan'daki hikâyede Ezop'ta olduğu gibi cimriliğe bir eleştiri vardır, fakat oğlun savurganlığı da toplum tarafından kabul görececek bir davranış değildir. Kanımızca Sa'di "*Yemeyenin malını yerler*" sözünü hatırlatacak şekilde bir hikâyeye anlatarak dinleyicilerini veya okuyucularını uyarmak istemiştir.

Sonuçta gerek doğu gerekse batı toplumlarında cimriliğin kabul görmeyen bir davranış olduğu yukarıdaki örneklerden anlaşılmaktadır.

11. Zorbalık.

Bu konuya uygun olarak Ezop Masalları'nda Kurt ile Kuzu masalı anlatılır.

Kuzu su içmek için geldiği dere kıyısında kurtla karşılaşır. Kuzuyu yeme niyetinde olan kurt, kavga çıkartmak amacıyla derenin üst kısmında olmasına rağmen, kuzuya "*Suyumu kirletiyorsun*" diye seslenir (Uzel, 2000: 26).

Bostan'da ise birtakım çapulcularca çevresi sarılıp ok yağmuruna tutulan bir tüccarın hikâyesi anlatılır.

Çapulcuların saldırısı ve talanıyla zarar gören tüccar, padişahın yönetiminden rahatsızlığını "*Erkeklik hırsızlarda olduktan sonra memleketteki askerin kadın sürüsünden ne farkı kalır?*" sorusuyla dile getirir.

Sadi de "*Tüccarları ısıtıp zehirleyen bir padişah, halkına ve orduya karşı iyilik kapısını kapamış sayılır. İnsanlar onun çıkardığı kötü adetlerin velvelisini duyduktan sonra oraya giderler mi?*" yorumunda bulunur. Hatta "*Kurdun kafasını da halkın koyunlarını paraladıktan sonra değil, önceden kesmek gerekir*" şeklinde uyarır (İlaydın, 1985: 23, 24).

Doğada "*Büyük balık küçük balığı yutar*" sözüne uygun bir yaşam vardır. Karşılaştığımız iki hikâyede de güçlü olan zayıfı ezmekte, hatta yok etmektedir. Fakat toplumsal yaşam kuralları çerçevesinde insanların hak ve hukuku söz konusudur.

Burada bilhassa Bostan'daki hikâyede "*Toplumsal yaşam içerisinde yalnızca güçlülerin değil, diğer canlıların da varlığını sürdürebilmesi gerektiği*" düşüncesi verilmektedir.

12. Açgözlülük.

Bu konuya örnek olarak Ezop Masalları'nda ağızdaki etle yetinmeyen köpeğin başına gelenler anlatılır.

Bir kasaptan bir parça et çalıp kaçan köpek, nehirden geçerken suda kendi yansımasını görür. Kendi görüntüsünü başka bir köpek sanarak, onun ağızdaki eti de almaya çalışır. Sonuçta köpek, suya batar ve elindekinden de olur (Uzel, 2000: 29).

Bostan'da ise konuyla ilgili olarak bir kocakarının evinde yaşayan kedinin hikâyesi anlatılır.

Yaşlı bir kadının evinde yaşayan bir kedi, kadının yoksul düşmesi üzerine daha iyi beslenebilmek ve yaşamak amacıyla devrin padişahının misafirhanesine gider. Fakat sultanın adamları kediyi ok yağmuruna tutarlar. Zavallı kedi, canını zor kurtarır, tekrar kocakarının evine sığınır (İlaydın, 1985: 242).

Görüldüğü gibi “*Dimyata pirince giderken eldeki bulgurdan olmak*” sözüne uygun düşen bu hikâyelerde “*Eldekiyle yetinmek, kanaatkar olmak gerektiği*” düşüncesi veriliyor. Kanaatkarlık bilhassa doğu kültüründe oldukça önem verilen, en büyük zenginlik kabul edilen bir haslettir.

13. Fitne.

Ezop Masalları’nda efendisinin mirasına konmak ve ondan intikam almak isteyen bir köle, düzen kurarak efendisine karısının ihanet ettiğini söyler. Adamın karısı, aslında anne, sevgisiyle genç oğlunu yanında yatırmaktaymış. Fakat kölenin verdiği fitneyle öfkeden yanıp tutuşan adam, bir gün karısının yatak odasına gizlice girer ve sevgili karısının yanında bir delikanlının yatmakta olduğunu görür. Öfkeli adam, karanlıkta delikanlının başını tutar ve hançerini delikanlının göğsüne saplar. Bu arada ışık vurunca öldürdüğü delikanlının kendi oğlu olduğunu görür. Masum eşi de yanında uyumaktadır. Bu acı karşısında adam kendi kılıcının üzerine atlayarak intihar eder. Bu arada hainler kadının katil olduğunu ihbar ederler.

Sonunda yargıçlar gerçek suçluyu bulurlar, fakat gerçeği iyi araştırmadan hareket eden, her söze kanan baba bir felaket yaratmıştır (Uzel, 2000: 69-72).

Bostan’da ise, ünlü İran padişahı Feridûn’un¹¹ iyi kalpli, uzağı gören, her şeyden önce Tanrı yolunu gözleyen, padişahın buyruğunu daha sonra düşünen vezirinin hikâyesi anlatılır.

Bir sabah adamın biri padişahın huzuruna çıkar. Padişaha övgü ve dualar yağdırdıktan sonra, vezirinin aslında padişaha düşman olduğunu, en küçüğünden en büyüğüne kadar bütün ordu mensuplarına gizlice para verdiğini, padişah öldüğü zaman parayı geri almayı şart koştuğunu söyler.

Padişah da vezirini çağırır ve neden kendisine dost gibi görünüp aslında düşman olduğunu sorar. Bu soru karşısında vezir, bütün saygısıyla padişahı selamlar ve açıklama yapar. Ordu mensuplarına parayı padişahın ölümünden sonra geri almak şartıyla verdiğini, böylece mensupların parayı daha geç vermek amacıyla padişahın ömrünün uzun olması için dua edeceklerini söyler. Bu sözler, padişahın hoşuna gider ve mutlu olur. Veziri de terfi ettirir (İlaydın, 1985: 268, 269).

Gerek Ezop Masalları’nda gerekse Bostan’da anlatılan hikâyelerde işin aslını araştırmak söz konusudur. Ezop Masalları’ndaki anlatı işin aslı araştırılmadığı için bir felakete sonuçlanmıştır. Bostan’daki hikâyede ise padişahın işin aslını öğrenmesiyle vezirin felaketi önlenmiştir.

Fitne, felakete yol açar. Bu nedenle burada “*Bir işin aslını öğrendikten sonra hareket etmek gerektiği*” düşüncesi verilmiştir.

14. Kusuru yüze vurma terbiyesizliği.

Bu konuya örnek olarak Ezop Masalları’nda kendini bilmez bir kimsenin bir hadımın kusurunu yüzüne vurması anlatılır.

Bir hadımla kavga eden kaba ve terbiyesiz bir adam, ağzını bozup küfrederken, hadımın eksiğini de söyler. Kusuru yüzüne vurulan hadım bu duruma çok üzülür.

---

¹¹ İran’da Pişdâdî sülalesinin altıncı hükümdarı. Lakabı Ferruh’tur.

Kendisini suçlayan adama “*Kaderin suçunu üstüme yüklüyorsun*” diye cevap verir (Uzel, 2000: 72).

Sadi, Bostan’da konuyla ilgili olarak noktalı harfleri söyleyemeyen, fakat marifetli bir delikanlının hikâyesini anlatır.

Marifetli delikanlı birçok özelliğine rağmen dilindeki bir tutukluk nedeniyle “*ebced*”¹² sözcüğünü doğru söyleyememektedir. Sadi, bir gün gönül erlerinden birine marifetli delikanlıdan söz ederken ön dişleri olmadığını belirtir. Bu nazik olmayan tavırdan dolayı o gönül erinin yüzü kızarır ve bir daha böyle kötü sözler söylememesi konusunda uyarır. Onun bu kusuruna karşılık birçok marifeti olduğunu, yalnızca kusurlarını değil marifetlerini de görmek gerektiğini belirtir.

Sadi, bu anlattıklarından başka iyiyi gören kimselerin, ahrette de hesap günü kötülükle karşılaşmayacaklarını; erdem sahibi bir kimsenin bir kusurundan dolayı aşağı görülmemesi gerektiğini, eskilerin “*Huz mâ safâ*”¹³ sözünü hatırlatarak belirtir (İlaydın, 1985: 283-284).

Bostan’da bu konuyla ilgili güzel bir örnek daha bulunmaktadır: Birisi kara yağız bir adama çirkin olduğunu, söyler. Çirkin adam da “*Ben, kendi şeklimi kendim yapmış değilim ki fena yapmışsın diye ayıplıyorsun. Yüzüm çirkinse bundan sana ne? Güzeli, çirkinini nakşeden ben miyim?*” diye cevap verir (İlaydın, 1985: 339).

Sadi, Bostan’da doğrudan doğruya “*Ey akıl sahibi, gül ile diken beraberdir. Niçin dikenle uğraşıyorsun? Sen gül demetle. Kimin yaratılışında bu çirkin tabiat varsa, tavusta o çirkin ayaktan başka bir yer göremez*”¹⁴ şeklinde öğüt de verir (İlaydın, 1985: 284).

Doğu ve batı kültürüne ait her iki kaynaktan yer alan bu anlatılarda bir insanın kusurunun yüzüne vurulması, görgüsüzlük ve terbiyesizliğin bir işareti olarak yer almıştır.

---

¹² Arapça Eski Sâmi alfabesindeki harf sırasının sayı değerine göre düzenlenmesiyle elde edilen formül niteliğindeki ilk sözcüktür. Ebcad hesabında kullanılan sözcükler şunlardır: Ebcad, Hevvez, Hutti, Kelemen, Sa’fes, Karaşat, Sehad, Dazig.

Bu sekiz sözcük, hurûf-ı hecâ denen yirmi sekiz harfi içine alır ve sıra ile eliften gayn harfine kadar, birden bine kadar her harfte aşağıdaki sıra ile gösterildiği gibi değerler verilmiştir: Elif: 1, Bâ: 2, Cim: 3, Dal: 4, He: 5, Vav: 6, Ze: 7, Ha: 8, Tı: 9, Yâ: 10, Kef: 20, Lâm: 30, Mim: 40, Nun: 50, Sin: 60, Ayn: 70, Fe: 80, Sad: 90, Kaf: 100 Rı: 200, Şın: 300, Te: 400, Se: 500 Hı: 600, Zel: 700, Dad: 800, Zı: 900, Gayn: 1000

Eskiden İslâm ülkelerinde bu harfler rakam yerine de kullanılmış

¹³ İyiyi al.

¹⁴ Tavus kuşu, cennetten çıktığına inanılan tüyleri rengarenk güzel bir kuştur, fakat sesi ve ayakları çirkindir. Sadi, burada güzelliği görmek istemeyenlerin tavus kuşunun ayaklarına bakacağını söylüyor.

SONUÇ

Burada biri XIII. yüzyılda yazılmış doğuya ait bir eser olan Bostan ile diğeri M.Ö. VI. yüzyılda yazılmış batıya ait bir eser olan Ezop Masalları'nı bilhassa temaları bakımından karşılaştırmaya çalıştık. İnceleme kısmında verilen örneklerde görüldüğü gibi anlatılan ve savunulan kültür değerlerindeki benzerlikler dikkati çekecek ölçüdedir.

İki eserin yazılış tarihleri bakımından aralarında 19 yüzyıllık bir tarih aralığı bulunmasına ve farklı coğrafyalarda meydana gelmelerine rağmen pek çok ortak kültürel değeri taşıdığını yukarıdaki örneklerde de görmekteyiz. Doğu ve batı toplumlarının böyle birbirine benzeyen kültürel değerleri benimsemelerini açıklamak ilk bakışta güç gibi görünse de birçok mantıklı nedeni vardır. Kanımızca bunun başlıca nedeni toplumsal yaşamın kendisidir.

Uygarlık tarihi, toplumsal yaşamla birlikte başlar. Bir arada topluca yaşayan insanlar, çoğu kez reaksiyona giren kimyasal maddeler gibi aynı tepkime ve sonucu verirler. Farklılık yaşam koşullarının farkından ve yaşamı algılayış biçiminden kaynaklanır. Günümüzde daha çok toplumbilim ve felsefe alanına giren bu konular, hayatın bütününe kapsayan edebî eserlerde somut olarak yaşamaktadır.

Burada Hz. İsa'nın doğumundan altı yüzyıl önce belirlenmiş, en azından Ezop Masalları'nda tespit edilmiş ahlâki değerlerin Hz. İsa'nın doğumundan onüç yüzyıl sonra yazılmış Bostan'da görülmesi, yani bugün biri Hristiyan diğeri Müslüman olan iki farklı toplumda yansımaları, olağan dışı bir durum gibi görünmektedir. Bu durumu kavramak için düşünce ve uygarlık tarihine dikkatlice bakmak yeterlidir.

Uygarlık tarihine bakıldığında eski Yunan'da Sokrates, Platon ve Aristo'nun ahlâki değerlere ne kadar önem verdikleri kolayca görülmektedir. Örneğin Platon¹⁵ öğrencilerini filozof bir yönetici olarak yetiştirmek amacıyla bir akademi kurmuş, burada ahlâk ve siyasete ağırlık vermiştir¹⁶ (Tekeli ve diğer, 2000: 62).

Ayrıca Platon, Mısır'ı ziyaret ettiğinde Mısır uygarlığının Yunan uygarlığından daha eski ve ileri olduğunu fark etmiştir. Yine eserlerinden anlaşıldığı kadarıyla Platon, Asur, Babil ve Pers uygarlıklarını iyi tanımaktadır. Hatta *Timaios* adlı eserinde Solon ile bir Mısırlı rahibi şöyle konuşur: "*Rahip Sais, "Ah Solon Solon... Siz Yunanlılar daha dünkü çocuksunuz" deyince, Solon bu söylediklerinin ne anlama geldiğini sorar ve*

¹⁵ Soylu bir aileye mensup olan Platon, M.Ö. 428 yılında Atina'da doğmuş ve iyi bir eğitim görmüştür. 20 yaşında Sokrates'le karşılaşınca felsefeye yönelmiş ve hocasının ölümüne kadar (M.Ö. 399) sekiz yıl boyunca öğrencisi olmuştur.

¹⁶ "Akademi uzun bir süre seçkin yöneticilerin yönetiminde ve denetiminde, seçkin öğrenciler yetiştirmiş ve 6. yüzyılın başlarında bir Pagan okulu olduğu gerekçesiyle Bizans İmparatoru Justinianus tarafından kapatılmıştır. Hristiyanların tehditlerinden kaçan öğretmenlerden ve öğrencilerden bazıları, Sasani Kralı Anuşirvan'ın (M.S. 531-579) Cundişapur'da kurmuş olduğu tıp okuluna sığınmışlardır. Bu, uygarlık tarihi açısından çok önemli bir gelişmedir; çünkü buraya yerleşen Yunan filozofları ve hekimleri, birkaç yüzyıl sonra İslam Dünyası'nda yeşerecek olan bilim ağacının tohumlarını atacak ve böylece bilim ve felsefe Atina'dan Bağdad'a taşınacaktır" (Tekeli ve diğer, 2000; 62).

bunun üzerine rahip şu karşılığı verir: “Ruh olarak sen ve siz çok gençsiniz; çünkü ne eski geleneklere ne de yüzyıllar öncesinden gelen bir bilime sahipsiniz” (Tekeli ve diğer, 2000: 63).

Yine M.Ö. IV.-III yüzyıllar arasında yaşayan, Poikile’de ders verdikleri için Stoacı olarak tanınan Zenon, Kleanthes ve Khryssippos, özellikle ahlâk ve mantık konusunu incelemiştir (Çelgin, 1990: 179, 180).

Platon’un kurmuş olduğu akademi, VI. yüzyılda Bizans İmparatoru Justinianus tarafından kapatıldıktan sonra Hıristiyanların baskılarıyla, Sasani Kralı Anuşirvan’ın (M.S. 531-579) Cundişapur’da kurmuş olduğu tıp okuluna sığınan bilim adamları ve öğrencileriyle Bağdat bir kültür merkezi olmuştur (Tekeli ve ark. 2000; 62). XI. Yüzyılda da Sultan Alpaslan ve Nizamülmülk’ün kurduğu Nizamiye medresesi ve diğer medreselerle Bağdat bir kültür merkezi olma özelliğini devam ettirmiştir (Tekeli ve diğer, 2000; 319).

“Özellikle ahlâk adamı oluşuyla dünyaca tanınan bir şairdir” (Karaismailoğlu, 2002: 7) ifadesiyle ahlâkçılığına dikkat çekilen Sadi, bu incelemenin giriş bölümünde de belirtildiği gibi 1225 yıllarında Bağdat’a gitmiş, Nizamiye Medresesi’nde eğitim görmüş, dolayısıyla doğu ve batı kültürlerinin kaynaştığı bir düzlemde yetişmiştir. Bu bakımdan batı filozofların ahlâk anlayışının Sadi’nin eserinde yansımaları doğaldır. Yani Sadi’nin eseri bir bakıma doğu ve batı kültürlerinin sentezi gibidir.

Hele Pers ve Yunan savaşları, Büyük İskender’in Doğu Seferleri düşünülürse, toplumlar arasında zaman zaman ticaret ve savaş şeklinde meydana gelen ilişkilerin de kültür alışverişine katkıda buldukları görülmektedir.

Sonuç olarak iki ayrı kültüre ait gibi görünen Bostan ve Ezop Masalları, insanî değerler bakımından büyük benzerlikler göstermektedir. Söz konusu eserleri inceleyerek tespit etmeye çalıştığımız bu benzerliklerin asıl nedenlerinin de toplumlar arası ilişkiler ve edebî eserler olduğu görülmüştür. Bilhassa kültürel değerlerin tespit edilip sonraki kuşaklara aktarılmasında edebî eserlerin rolü böylece bir kez daha ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

Ataç, Nurullah, Bkz. Aisopos (2002).

Aisopos (2002), *Aisopos Masalları* (Emile Chambery, *Fables d’Esop*’den Çeviren: Nurullah Ataç), YKY, 2. Baskı, İstanbul.

Alkan, Tozan, Bkz. Ezop (2003).

Chambery, Emile, Bkz. Aisopos (2002).

Çelgin, Güler (1990), *Eski Yunan Edebîyatı*, Remzi Kitabevi, İstanbul .

Ezop (2000), *Ezop Masalları*, (Phadreus’dan Çeviren; Türkân Uzel) Öteki Yayınevi, İkinci Basım, Ankara.

Ezop (2003), *Masallar*, (Türkçesi: Tozan Alkan), Bordo – Siyah Klasik Yayınlar, İstanbul.

İlaydın, Hikmet, Bkz. Sadi (1985).

- Karaismailoğlu, Adnan, (2002), *Gülistan*, Akçađ Yayınları, Ankara.
- Kurtulmuş, Feride, Bkz. La Fontaine (2000).
- Kutbek, Sedat, (2002), *Analiz – Şubat 2002*;
- Kutbek, Sedat, (2002), <http://www.radyoilhaber.com/site/sedat/analiz/analiz1.asp>
- La Fontaine (2000), *La Fontaine Masalları*, (Türkçesi: Feride Kurtulmuş), Assos Yayınları, İstanbul.
- Pala, İskender, (Tarihsiz), *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, Cilt: I-II, Akçađ Yayınları, Ankara.
- Phadreus, Bkz. Ezop (2000).
- Tekeli, (Sevim, Esin Kâhya, Melek Dosay, Remzi Demir, Hüseyin G. Topdemir, Yavuz Unat, Ayten Koç Aydın), (2001), *Bilim Tarihine Giriş*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Turan, Osman, (1993), *Selçuklular Târîhi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- Uzel, Türkân, Bkz. Uzel (2000).
- Sadi (1985), *Bostan*, (Çeviren: Hikmet İlaydın) Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi, Şark İslâm Klâsikleri, İstanbul.
- Yazıcı Tahsin 1988, *İslâm Ansiklopedisi*, “Sadi” maddesi, C. X, MEB Yayınları, İstanbul.
- Yazıcı Tahsin (1990), *Türk Dili ve Edebîyatı Ansiklopedisi*, “Sadi” maddesi, C. VII, İstanbul.